

Om Haderslev-Mødet 1537.

Af Bjørn Kornerup.

Det er velbekendt, hvorledes Kong Christian III gik til Værks med den største Grundighed og Samvittighedsfuldhed, da der skulde udarbejdes en Kirkeordning for den unge evangelisk-lutherske Kirke i hans Riger. Gennem en Række Stadier forberedtes den »Kirkeordinans«, som i henved 150 Aar blev gældende kirkelig Grundlov. Et interessant Afsnit af denne Kirkeordinansens Udviklingshistorie danner Møderne i Odense og Haderslev 1537, paa hvilke der udarbejdedes det (nu tabte) latinske Udkast til Ordinansen, som kom til at danne Grundlaget for den endelige Redaktion.

I November 1536 udstedte Kongen Indbydelser til en Række af de evangeliske Prædikanter og til Repræsentanter for Domkapitlerne samt Dominikanernes Provincialprior til at møde i Odense Helligtrekongersdag (6. Januar) 1537¹; men noget senere blev Forhandlingerne forelagt til Haderslev og Kommissionen suppleret med en Del slesvigske Gejstlige. Det eneste Kildested til Efterretning om Afholdelsen af Mødet i Haderslev har hidtil været en Bemærkning i Provst Jørgen Boies mærkelige Beretning om Reformationen i Haderslev Amt², og man har i den kirkehistoriske Forskning opfattet Betydningen af dette Møde noget forskelligt.

¹) Kirkehistoriske Samlinger II, 587 ff. H. F. Rørdam, Danske Kirkelove 1536—1683 I, 9.

²) Kh. Saml. 2. R. II, 270.

C. T. Engelstoft, der har Fortjenesten af indgaaende at have redegjort for Kirkeordinansens Udviklingshistorie, vilde vel ikke forkaste Kildeværdien af Jørgen Boies Efterretning eller benægte, at der havde fundet Forhandlinger Sted i Haderslev, men han var oprindelig tilbøjelig til i høj Grad at undervurdere Betydningen af Haderslev-Mødet i Sammenligning med Odense-Mødet¹. Heroverfor hævdede H. F. Rørdam energisk den stærke Indflydelse paa Udformningen af Kirkeordinansen, som maatte tilskrives de slesvigske Teologer i Haderslev og i det hele de Rammer, som var blevet fastlagt gennem Reformationsbevægelsen i Nordslesvig (Haderslev Amt)². Under Indtryk af Rørdams Argumentation ændrede Engelstoft siden sin først fremsatte Opfattelse og tillagde nu Haderslev-Mødet væsentlig større Betydning end oprindelig antaget³, og i den senere Kirkehistorieskrivning har man gennemgaaende fulgt Rørdam⁴.

Medens Engelstofts første Opfattelse paa dette Punkt saaledes er blevet forladt, har han derimod i den behandlede Sammenhæng fremsat en Bemærkning, som hidtil har været ubestrideligt rigtig, idet han om Forhandlingerne i Odense og Haderslev ytrer: »om Maaden, hvorpaa de Forsamlede arbeidede, giver ingen historisk Beretning det mindste Vink«⁵. Særlig gælder dette de katolske Repræsen-

¹) Sst. S. 34 ff.

²) I. Barfod og H. F. Rørdam, Kirke-Kalender for Slesvig Stift 1862 S. 160 ff. Jvfr. Samme i Kirke-Leksikon for Norden II, 799.

³) Kh. Saml. 2. R. II, 377 ff., især S. 378 Note 1.

⁴) Ernst Michelsen, Die Schleswig-Holsteinische Kirchenordnung von 1542, 1909, S. 61 ff., 64. Lis Jacobsen i Udgaven af Peder Palladius' Danske Skrifter I, 119. Jenny Schnell, Die dänische Kirchenordnung von 1542 und der Einfluss von Wittenberg, 1927, S. 16 ff. J. Oskar Andersen i Dansk Kirkeliv, medens Tiderne skifter, udg. af Johs. Nordentoft, 1933, S. 54. L. P. Fabricius, Danmarks Kirkehistorie II, 203. Jvfr. ogsaa Michael Neiiendam, 1536, den danske Reformations Historie folkelig fortalt, 1936, S. 103. P. Severinsen, Hvordan Reformationen indførtes i Danmark, 1936, S. 167—8.

⁵) Kh. Saml. 2. R. II, 37.

tanter Holdning, eller som det hedder et andet Sted hos Engelstoft: »det er, som om catholske Medlemmer ikke existerede, ei alene, at de Intet have kunnet sætte igjennem, men ikke engang paa Omfanget og Synskredsen have de kunnet øve den Indflydelse, som man skulde have ventet«¹. Det vil da næppe være uvelkomment at fremdrage et samtidigt Aktstykke, som hidtil har ligget upaaagtet, og som dog kaster noget Lys over forskellige Enkeltheder i dette vigtige Afsnit af vor tidlige Reformationshistorie.

Af en Regest af et Brev, som iøvrigt nu synes tabt, ses det, at Christian III den 11. November 1536 indbød Repræsentanter for Lunde Domkapitel til at møde til et »generale concilium udi Odense«². Af Lister over Mødedeltagerne fremgaar det endvidere, at i dette Ærinde mødte for Lunde Kapitel to Mænd, den ene i hvert Tilfælde den bekendte, ivrigt katolsksindede Kannik, Mag. *Peder Iversen*, men vistnok ogsaa Kanniken *Bendt Arvidsen*, i sin Tid Niels Hemmingsens Rektor og i det hele en fortjent, græskkyndig Skolemand³. Imidlertid maa i alt Fald de lundensiske Deltagere have forladt Mødet, før end Forhandlingerne var helt afsluttede⁴, og foranledigede heraf tilstillede Kapitlet i Lund St. Dorotheæ virginis Dag (o: 6. Februar) 1537 Kongen en Henvendelse. Denne har hidtil kun været kendt af en (af Rørdam fremdragen) Regest i den saakaldte »Skånebreffsförteckning« i Stockholm saalydende:⁵

¹) Sst. S. 31.

²) H. F. Rørdam, *Danske Kirkelove 1536—1683* I, 9.

³) Kh. Saml. II, 587. Underskrifterne under Kirkeordinansen i Nic. Cragii Annales, ed. J. Gram, Addit. II p. 86. At der mødte to Repræsentanter for Kapitlet i Lund i Haderslev, fremgaar af Udtrykket nedenfor S. 35 »tvenne aff vore metbrøre«.

⁴) Jvfr. S. 38, »Paaskriften«.

⁵) Her meddelt efter Afskriften af »Skånebreffsförteckningen« i Ny kgl. Saml., Fol., 725 d, Acta privata Nr. 850. Paa Dansk er Regesten meddelt af Rørdam i Kh. Saml. 2. R. VI, 119. Om hele denne Fortegnelse se især William Christensen, *Repertorium diplomaticum* 2 R. VIII, 13.

Samtl. Prälater och Caniker i Lund skrifwa Konung Christian till, att han wille innehålla och anstå låta med den märkel. förwandling i Religionswäsendet, till thes det allmänna Conciliummet i Montua blef slutit och ändat; eller där det icke kunde låta göra sig, att de då i domkyrkorne till det ringeste måtte få behålla sine wanl. Ceremonier, uthlowandes med all macht gerna willia sökia att affwända och bättra Clerkernes feel och brist.

Denne Regest synes at indeholde et Fingerpeg om, at de katolsksindede ikke har følt sig helt vel til Mode ved Forhandlingerne i Haderslev, men er iøvrigt saa knap, at man kun i de groveste Træk faar Oplysning om Kapitlets Standpunkt. Originalbrevet synes forlængst at være gaaet tabt, men det er da saa heldigt, at der endnu i Lunde Kapitels Arkiv findes bevaret en fuldstændig Koncept til Brevet¹. Denne stadfæster Formodningen om, at det er under Indtryk af Forhandlingerne i Haderslev, at Brevet er blevet til. Koncepten har følgende Ordlyd:

Høgborne første, aller kærste nadigste herre, effther alles vor ydmyge plicthug tro vnderdane befalelsse giffue wij edhers nadis kongeligh magestatt [!] ganske ydmyglichen till kende, ath wij effther edher nadis kongeligh maitt. scriffuelsse och begæringh haffde twenne aff vore met-brøre till then forsamlingh, som aff edher nadis kongeligh maitt. berammeth vaar vdj Hadersløff, forskickett forhobendis, att ether nadis kongeligh maitt. stormegtihedh

¹) Landsarkivet i Lund, Domkapitlets Arkiv, A, Inkomne Handlingar 1473—1653. I en nylig udgivet, værdifuld Fremstilling af Reformationsbevægelsen i Skaane, Gösta Johannesson, Den skånska kyrkan och reformationen, Lund 1947, S. 255 er nogle af Hovedtankerne i Kapitlets Skrivelse refererede. Allerede for en halv Snes Aar siden havde jeg dog taget en Afskrift af Koncepten med en Udgivelse for Øje.

ther selff personelighen skwlle kommendis vordett ther at høre alle forskickte gode radh och meningh om then reformatz paa then hellige kirckis cerimonier, sedwanlighe brwgh och personer, therfore haffde vij och giffut vore forskietthe metbrødre vor meningh och gode raadhs tillkende, ath the skwlle bedhe, raadhe och formane, ether nadis kongeligh maitt. all tingh vele verdis at ladhe opstaa anseendis, ma[n]gfolighedz lellighed segh nw begiffuer till thet menighe cristendomt concilium, som i Montua berammett er sta skall fierde dagh pintze nestkommendis¹, hwilcket vore forskietthe sige segh giortt haffue bode mett scrifft och taale vdi for^{ne} Hadersløff forsamlingh, bekendendis segh ther och for swaghe at wære till saa drabelighen en forwanlingh pa kirckens sedwanlige brwgh och cerimonier. Fframdelis sige the och, ath the icke samtøchte alle article, som fore goffues verijstelighen vdi en bogh² aff predicanterne j for^{ne} forsamlingh, men mett scrifft och tole ther emodh stode, och nogle, som the beyaiade, beiaiade the icke lengher, en till generale concilium sagde ther paa, hoss hwilckett vij vele rette oss effther, doch effther predicanternes horlige begeringh motte the vnderscriffue for^{ne} article bogh pa alles vore vegne, endogh the thertill jnghen magtt, befalingh eller tilstandelsse haffde aff oss eller haffue, hwilckett the segh sige ther och obenbare att haffue fortaltt, men hwes the vnderscreffue, thett giorde the befrwctendis oss och segh alle at falle i edher nadis kongeligh maitt. vrede och vgønst, hwilckett vij formwe oss icke att gøre vele vdi nogher mode, att vij ether nadis kongeligh maitt. vortt gode tycke och raad ydmyghighen till kende giffue forhobendis, att ether nadis kongeligh maitt. samme vor

¹) Om Indbydelserne til Danmark til Konciliet i Mantua se Kh. Saml. 2. R. VI, 117—24. Ernst Michelsen, anf. Skrift S. 54.

²) Herved sigtes formentlig til det nu tabte, første Udkast paa Latin til Kirkeordinansen, hvoraf blot kendes en samtidig dansk Gengivelse (trykt i Kh. Saml. I, 55—116).

vnderwisningh cristelighen och gwnstelighen anammendis vordher. Aller kærsthe nadigste herre, saa er alle vore ydmyglige bøn till edher nadis høgmegetwghed først, att all tingh mett then forwanlingh motte opsettes, till for^{ne} generale concilium hollet och entt vore, hwor edher nade gwnsteligen tilstæde vill, tha leggis ther ether nadis kongeligh maitt. aff alle vise mend till stor cristelighen fromhed, wiisdom och ære bode indhen och vdhen landz, och edher nadis kongeligh maitt. skall vdj framtidhen ther vell tackis vdj all madhe. Hwes thett icke skee kan, begære vij alle ydmyglighen och bedhe, ether nadis kongeligh maitt. vill gwnstelighen vnne och tillade oss samme ethers nadis kongeligh maitt. tro capellaner och fleere simpell fromme cristne mennisker att mwe och skulle saa møgt till for^{ne} predicanter articler obligeris och beplictis, som gwd almegtiste oss nadhen giffuendis vordher, selffue at kwnne approbere villighen till Jesu Cristj looffs och æres formeringh och cristne menniskes syeles salighedz forbering nøttelich vare. Ther er mange fromme cristne, som thett mett oss høgelighen beklage, ath the offer theris consciantz vittighedt horlighen twingis aff predicanterne, hwilckett oss hobes, ether nadis kongeligh maitt. icke saa ladher skee, nar som edher nadis kongeligh maitt. rettelighen bliffuer vnderwist. Fforthij vore thett gott, ath ether nadis kongeligh maitt. ville verdis att tilstæde, ath thett motte holles vdj domkirkerne, som sedwanligt haffwer værett, for thenum, hwes troo och conscientia her till beweliggt er, ligherwiiss som predicanterne brwge theris cerimonier for thenum, som them gerne haffue ville. Vij bepligte oss vdj cristeligh sanhedh at wele saa tilbørlighen predicke Jesu Cristj euan-gelium, som vij for gud pa then ydherste och strenghe dommedagh andsware ville och for ether nadis kongeligh maitt. och hwer mand bestaa, och hwes vskelligh løffnes brøst, som eblantt cle[r]keriid findis kan, loffue vij at wele aff ydersthe magt effther gudz helpp affwende och

beddre vdj alle made. Ether nadis kongeligh maitt. liif, swndhed, løcke, ære och maiestatis formeringh och beskermelsse inderlighen then alsommegtwtse gud befalendis. Ex Lundis anno dominj mdxxx septimo sancte Dorothee virginis dagh.

Ether nadis kongeligh maiestatis
vnderdane tro capellaner

prelater och canicker
vdj Lund.

[*Udskrift:*] Stormegtigste, høgborne første her Christian, met Gudtz nade wdualt konning till Danmarck, ret arffuing till Norge, her i Slesuig, Stormaren, Distmersken, greffue i Oldenborg oc Delmenhorst, vor alder kærste, nadigste here ydmygeligen tillschreffuit.

[*Paaskrift med samtidig Haand:*] Proiect till thet breff, som scriffis till kongeligh maitt. didhen oc effther ath mesther Peder Iyerß war hiemkommen fraa Hadhersløff etcetera.

Af det her meddelte Brev, som aabenbart tænktes kommet Kongen i Hænde, naar han personlig indfandt sig i Haderslev [i Marts s. A.]¹⁾, lader der sig udsondre en Række ikke uinteressante Oplysninger baade af almindelig og speciel Art. Man ser da for det første, at det har været de katolske Repræsentanter en Skuffelse, at Kongen ikke selv var til Stede ved de første Forhandlinger i Januar, saaledes at en virkelig betydningsfuld Meningsudveksling havde kunnet finde Sted. Specielt fremhæves videre, at Kapitlets Repræsentanter havde faaet i Kommission at andrage paa, at det hele planlagte Reformationsværk maatte blive stillet i Bero, indtil det almindelige Kon-

¹⁾ Jvfr. den samtidige Paaskrifts »didhen«. Om Kongens Ophold i Haderslev Kh. Saml. 2. R. II, 36 Note 2.

cilium, som var indkaldt til at møde i Mantua i Pinsen 1537, havde udtalt sig.

Betegnende er vistnok ogsaa de Oplysninger, der gives om Forhandlingsformen paa Mødet, hvorom ellers intet vides. De katolske Deltagere fremkom med baade skriftlige og mundtlige Indlæg mod det Udkast til Kirkeordinansen (»article bogh«), som de lutherske (»predicanterne«) forelagde, men skønt de dels ikke kunde antage nogle af Artiklerne, dels kun kunde billige andre interimistisk, indtil det almindelige Koncilium havde truffet sin Afgørelse, blev de ikke desto mindre tvunget »horlige« af Prædikanterne under Henviisning til Kongens Unaade til at meddele Udkastet deres Underskrifter, til Trods for at de ikke havde Mandat dertil af Kapitlet, hvad de ogsaa udtrykkelig gjorde opmærksom paa¹.

Under disse Omstændigheder fandt Kapitlet sig foranlediget til i en særlig Skrivelse at meddele Kongen dets »Undervisning« i hele dette Spørgsmaal, idet det gentog Begæringen om, at den planlagte Reformation af Kirkevæsenet maatte blive udsat, til Sagen var behandlet paa Konciliet i Mantua². Subsidiært foreslog man — aabenbart som Udtryk for et reformistisk præget Tolerancestandpunkt —, at baade Kapitlet og andre gammeldags-troende kun betingelsesvis skulde forpligtes paa Prædikanternes Artikler i det Maal, deres egen Samvittighed gjorde det muligt. Det var at haabe, hedder det videre, at Kongl. Majestæt vilde fritage dem for den Samvittighedstvang, som Prædikanterne saa haardeligen paalagde

¹) Jvfr. Kh. Saml. 2. R. II, 378. Med Rette siger Rørdam derfor om Mag. Peder Iversen, at der ikke af hans Underskrift kan »gjøres nogen Slutning angaaende den Stemning, hvori han har givet denne Underskrift« (Dansk biografisk Lexikon VIII, 333).

²) Samme Standpunkt indtog aabenbart den vibergensiske Erke-degn Anders Skovgaard, der til sin Underskrift under Ordinansen føjede Ordene »donec aliquid melius, in laudem et honorem Dei, Concilium generale definuerit atqve constituerit« (Cragii Annales, Addit. p. 86).

dem. Navnlig var det ønskeligt, om man i Domkirkerne kunde faa Lov til at fortsætte med de hævdvundne Guds-tjenesteformer, ligesom Prædikanterne havde Frihed til at bruge deres. Til Gengæld vilde Kapitlet forpligte sig til baade at prædike »Jesu Christi Evangelium« og at raade Bod paa de Brøst, som kunde klæbe ved de Gejstliges Levned.

Der foreligger ingen Spor af, at Kapitlet har modtaget noget Svar paa sin Henvendelse, endnu mindre af, at den reelt skulde have øvet nogen Indflydelse. Efter Tidens hele Udvikling vilde dette næppe heller have været tænkeligt — Kapitlet repræsenterede 1537 et tilbagelagt Standpunkt, som endnu 1534 havde været muligt, men nu ikke længere¹.

Navnlig kan Christian III ikke formodes at have haft mindste Tilbøjelighed til at respektere kommende Afgørelser af Konciliet i Mantua, som han just ved denne Tid betegnede som lige det modsatte af »et frit, almindeligt Concilium«². I det Kongebrev, der indledte Udgiven af Kirkeordinansen 1539, rettes der da ogsaa skarpe Sidehug mod de Koncilier, der sammenkaldtes fra katolsk Side, og som ikke tjente til at befæste »vor Herres Jesu Christi Ordinans«. Deres Afgørelser var der ingen Grund til at bie paa³.

¹) Jvfr. Hertug Christians Forsikringsbrev af 18. August 1534, ved hvilket det bestemmes, at indtil videre skulde »huer schicke szeg wdi troenn, szom hand sielff wille antsware for guds« (Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv II, 82).

²) Kh. Saml. 2. R. VI, 122.

³) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 43, jvfr. S. 47.